

Fælles Mål 2009

Faghæfte 47

Elevernes alsidige udvikling (foreløbig layout)

Folkeskolens formålsparagraf	3
Elevens alsidige udvikling - i lyset af ændringer af folkeskoleloven siden 2003.....	4
<i>Præciseret formålsparagraf.....</i>	4
Tydeliggørelse af det kommunale ansvar for folkeskolernes kvalitet	5
Elevplaner	5
Folkeskolen i kommunalt perspektiv	5
Fra læringssyn til læringsgrundlag - fra "syn'sning" til viden/evidens	6
Mere om undervisningsmetoder.....	6
Mere om undervisningsmidler	6
Mere om it.....	7
Mere om fysiske rammer	8
Mere om lærerrollen.....	8
Elevernes alsidige udvikling ifølge folkeskoleloven	9
<i>Fokus på beskrivelserne af elevernes alsidige udvikling</i>	9
Elevernes alsidige udvikling:	12
Tre overordnede udgangspunkter.....	12
<i>Folkeskoleloven</i>	12
<i>Pædagogisk-professionelle idealer.....</i>	12
<i>Videnskabelige indsigter.....</i>	14
Elevernes alsidige udvikling:	16
Tre konkrete forudsætninger i skolen.....	16
<i>Elevens lyst til at lære mere</i>	16
<i>Elevens mulighed for at lære på forskellige måder.....</i>	16
<i>Elevens mulighed for at lære sammen med andre.....</i>	16
Lyst til at lære mere.....	18
Eksempler fra praksis.....	18
Spørgsmål til videre overvejelse om lyst til at lære mere.....	20
Mange måder at lære på	22
Eksempler fra praksis.....	22
Spørgsmål til videre overvejelse om at lære på mange måder	24
Lære sammen med andre.....	25
Eksempler fra praksis.....	25
Spørgsmål til videre overvejelse om at lære sammen med andre.....	27
Efterord: Alsidig, professionel udvikling.....	28
Spørgsmål til videre overvejelse om alsidig professionel udvikling	28

Folkeskolens formålsparagraf

Fra lovbekendtgørelse nr. 593 af 24. juni 2009.

§ 1. Folkeskolen skal i samarbejde med forældrene give eleverne kundskaber og færdigheder, der forbereder dem til videre uddannelse og giver dem lyst til at lære mere, gør dem fortrolige med dansk kultur og historie, giver dem forståelse for andre lande og kulturer, bidrager til deres forståelse for menneskets samspil med naturen og fremmer den enkelte elevs alsidige udvikling.

Stk. 2. Folkeskolen skal udvikle arbejdsmetoder og skabe rammer for oplevelse, fordybelse og virkelyst, så eleverne udvikler erkendelse og fantasi og får tillid til egne muligheder og baggrund for at tage stilling og handle.

Stk. 3. Folkeskolen skal forberede eleverne til deltagelse, medansvar, rettigheder og pligter i et samfund med frihed og folkestyre. Skolens virke skal derfor være præget af åndsfrihed, ligeværd og demokrati.

§ 2. Folkeskolen er en kommunal opgave, jf. dog § 20, stk. 3. Kommunalbestyrelsen har ansvaret for, at alle børn i kommunen sikres vederlagsfri undervisning i folkeskolen. Kommunalbestyrelsen fastlægger, jf. § 40 og § 40 a, mål og rammer for skolernes virksomhed inden for denne lov.

Stk. 2. Den enkelte skole har inden for de givne rammer ansvaret for undervisningens kvalitet i henhold til folkeskolens formål, jf. § 1, og fastlægger selv undervisningens organisering og tilrettelæggelse.

Stk. 3. Elever og forældre samarbejder med skolen om at leve op til folkeskolens formål.

Elevens alsidige udvikling

- i lyset af ændringer af folkeskoleloven siden 2003

Folkeskolens formålsparagraf udtrykker samfundets vision for skolen. Her udstikkes mål og idealer, som skal være ledende for skolens dagligdag. Siden 1975 har visionen om elevens alsidige udvikling stået centralt i formålparagraffen.

Fornyelse af folkeskoleloven i 2003

I 2003 blev det et udtrykkeligt krav i folkeskolelovens § 10, stk. 4, at undervisningen i de enkelte fag og emner og i de tværgående emner og problemstillinger skal fremme elevernes alsidige personlige udvikling, og folkeskolelovens § 40, stk. 3, har siden 2003 slået fast, at det er kommunalbestyrelsen, der sikrer, at hensynet til at fremme af elevernes alsidige udvikling er tilgodeset ”gennem læseplanerne eller på anden hensigtsmæssig måde”.

Ændringen af folkeskoleloven af 30. april 2003 var udtryk for ønske om at sætte øget fokus på folkeskolens faglighed og elevernes faglige udbytte af undervisningen. Det var imidlertid forudsat, at de grundlæggende værdier stadig skulle sikres høj prioritet i skolens virksomhed.

Præciseret formålsparagraf

I 2006 blev formuleringen ’den enkelte elevs alsidige personlige udvikling’ ændret til den bredere formulering ’den enkelte elevs alsidige udvikling’. Ændringen skyldes bl. a. ønske om at præcisere, at folkeskolens undervisning bygger på, at elevernes læring først og fremmest finder sted i skolens sociale fællesskaber.

Der lægges fortsat vægt på, at eleverne i den danske skole skal udvikle alle sider af deres personlighed, dvs. at de skal udvikle sig emotionelt, intellektuelt, fysisk, socialt, etisk og æstetisk. Dette skal først og fremmest ske gennem den faglige undervisning, der tilrettelægges, så demokratisk dannelse, arbejdsglæde, fordybelse, kreativitet, engagement og et godt forhold mellem lærere og elever tilgodeses. Samtidig skal skolen bidrage til, at eleverne hver især bliver støttet i at udvikle sig alsidigt, herunder også samarbejdsevne, ansvarlighed, foretagsomhed, kreativitet, initiativ, engagement, særlige talenter og respekt for forskellighed.

Folkeskolen er fundamentet for alle uddannelser. Dette præciseres i den seneste ændring af formålparagraffen fra 2006: ”Folkeskolen skal i samarbejde med forældrene give eleverne kundskaber og færdigheder, der: forbereder dem til videre uddannelse ..”

Ændringen af formålparagraffen i 2006 understreger, at folkeskolen forbereder eleverne til fortsat uddannelse efter folkeskolen. Formålet har hermed fået et perspektiv, der udtrykkeligt rækker ud over folkeskolen som et afsluttet forløb i sin egen ret. Præciseringen af formålparagraffen understreger imidlertid fortsat, at tilegnelsen af fagenes kundskaber og færdigheder skal vægtes på lige fod med den alsidige udvikling. Folkeskolen skal med andre ord sikre, at tydeliggørelsen af elevernes udbytte af undervisningen gennem bindende formål, trin- og slutmål for de enkelte fag kombineres med respekt for den enkelte elevs dannelsesproces.

Tydeliggørelse af det kommunale ansvar for folkeskolernes kvalitet

Folkeskolen er en kommunal opgave, og kommunalbestyrelsen har det overordnede ansvar for kommunens folkeskoler. Med lovændringer i 2006 blev kommunalbestyrelsernes ansvar for folkeskolen understreget ved, at kommunerne er blevet forpligtet til at udarbejde en årlig kvalitetsrapport for hele skolevæsenet. Samtidig har kommunalbestyrelserne gennem kravet om kvalitetsrapporter og øget fokus på evaluering, herunder obligatoriske test, fået de nødvendige redskaber til at løfte dette ansvar. Det er kommunalbestyrelsen, der har ansvaret for kvalitetsrapportens nærmere indhold, herunder at rapporten giver en dækkende beskrivelse af kommunens skolevæsen, ligesom kommunalbestyrelsen alt efter omstændighederne har pligt til at iværksætte af handlingsplaner som led i opfølgningen på den seneste kvalitetsrapport og for at vurdere virkningen af iværksatte initiativer.

Elevplaner

I 2006 blev opmærksomheden på elevernes udbytte af undervisningen og på skolernes kvalitet understøttet yderligere ved indførelse af elevplaner. Elevplanerne er en skriftliggørelse af den løbende evaluering af elevernes udbytte af undervisningen, jf. folkeskolelovens § 13, stk. 2, der blev indført med 1993-loven og omfatter alle aspekter af undervisningen – dvs. også den alsidige udvikling. Den løbende evaluering, nu også udtrykt gennem de individuelle elevplaner, udgør grundlaget for princippet om undervisningsdifferentiering, der har til formål at tilgodese elevernes forskellighed inden for klasse- og skolefællesskabets rammer. Med elevplanen som dialogværktøj får elever, forældre og lærere et bedre samarbejdsgrundlag til at skabe den bedst mulige læringssituation for den enkelte elev. Med den ændrede formålsparagraf har kommunerne tillige fået ansvar for, at alle unge fortsætter i en ungdomsuddannelse efter folkeskolen, et ansvar, kommunerne kun kan løfte i et forpligtende samarbejde mellem skole, hjem, elev og de efterfølgende ungdomsuddannelser.

Folkeskolen i kommunalt perspektiv

I foråret 2009 er ansvars- og kompetencefordelingen mellem de forskellige aktører i folkeskolen - kommunalbestyrelsen, skolebestyrelsen, skolelederen og medarbejderne - blevet præciseret yderligere. Skolelederens ledelsesrum er udvidet, således at lederens konkrete beslutninger om enkelte elever ikke længere kan behandles af kommunalbestyrelsen. Kommunalbestyrelsens beføjelser er også ændret, således at en række væsentlige beslutninger om det kommunale skolevæsen skal træffes på et møde i kommunalbestyrelsen. Det betyder, at disse beslutninger bliver omfattet af delegationsforbud. Målet hermed er, at folkeskolen i højere grad bliver et tema i den lokale kommunalpolitiske debat.

Lovændringen betyder desuden, at alle skolebestyrelser fremover skal udarbejde et værdiregelsæt for skolen med pejlemærker for, hvordan man sikre god trivsel og et godt undervisningsmiljø. Værdiregelsættet skal fremme fælles værdier, engagement og ansvarlighed i skolens dagligdag. Det skal gælde for hele skolen, herunder for SFO-virksomhed og andre skoleaktiviteter, der ikke direkte relaterer til undervisningen.

Fra læringssyn til læringsgrundlag - fra "syn'sning" til viden/evidens

I forbindelse med kommunalreformens ikrafttræden i 2007 har mange kommuner – både gamle og nye – skullet "genforhandle" den skolepolitiske dagsorden. Styringskoncepter for en lang række kommunale ansvarsområder – herunder folkeskolen – har skullet defineres på ny. Dette har givet anledning til, at vedtagne pædagogiske dogmer er blevet konfronteret med ny forskning og viden. I 2006 udgav Danmarks Evalueringsinstitut en evalueringsrapport: *Samspillet mellem pædagogik og skolens fysiske ramme*. Rapporten mandede ud i en række anbefalinger til skoler, kommuner og ministerium.

En af rapportens anbefalinger til kommunalbestyrelserne er at sørge for at vedtage et overordnet kommunalt læringsgrundlag, der bygger på viden om og evidens for, hvordan børn og unge lærer bedst. Det kommunale læringsgrundlag skal derefter omsættes til lokale – operationelle – læringsgrundlag på de enkelte skoler.

Igennem en årrække har der i debatten om folkeskolen og dens resultater, forstået som elevernes udbytte af undervisningen, været fokuseret på en række områder, der bidrager til evidensbaseret udvikling af folkeskolen.

Udviklingsprogrammet *Folkeskolen år 2000* satte med publikationen *Folkeskolen som kompetencemiljø, (2000)* fokus på sammenhængen mellem udviklingen af folkeskolens indholdselementer: Undervisningsmetoder, undervisningsmidler, it, de fysiske rammer og lærerrollen. Her ca. ti år efter er der større viden og evidens på flere af disse indholdselementer.

Mere om undervisningsmetoder

Vi ved i dag mere om, at børn lærer forskelligt, og viften af undervisningsmetoder, der tilgodeser dette, er udvidet: fx med begreber som læringsstile, læringsrum og multiple intelligenser. De danske resultater af PISA-undersøgelserne har været med til at skærpe opmærksomheden på, at der ikke alene skal sættes ind i forhold til de fagligt svage elever ved kvalificering af den specialpædagogiske bistand. Indsatsen for at tilgodese de fagligt stærke elever skal også forbedres. Undervisningsministeriets talentudviklingsprojekt retter sig på grundskoleområdet mod børn og unge, der har særlige forudsætninger inden for et eller flere områder¹.

Mere om undervisningsmidler

Læremidler bør fungere både som støtte i hverdagen og som inspiration til udvikling, bl.a. når læreren skal begrunde og tilpasse sin undervisning, forholde sig til de mange forventninger til undervisningen fra omverdenen (forældre, kolleger, politikere mv.), omsætte læreplanen i praksis, samarbejde med kolleger og i det hele taget varetage og udvikle praksis.²

Undervisningsministeriet har initieret forskning og udvikling på området ved at støtte oprettelsen af et videntcenter for undervisningsmidler, der arbejder med læringsressourcer i bred betydning.³ Et af

¹<http://www.uvm.dk/Uddannelse/Tvaergaende%20omraader/Temaer/Talent%20og%20innovation/090501%20Talentudvikling.aspx>

² Bodil Nielsen: Læremidler – støtte og udvikling: [http://www.ucl.dk/media\(4825,1030\)/Laeremidler_-_st%C3%B8tte_eller_udvikling.pdf](http://www.ucl.dk/media(4825,1030)/Laeremidler_-_st%C3%B8tte_eller_udvikling.pdf)

³ www.laeremiddel.dk

de vigtige områder her er at sikre kvalitet i læremidler ved at afdække, evaluere og kvalificere læremidler, koncepter for læremidler og produktion af læremidler i samarbejde med forlagsbranchen og andre aktører inden for feltet.

Undervisningsmiddelbegrebet har gennem årene ændret sig fra især at være boglige materialer til i dag at omfatte alle typer af undervisningsmaterialer fra forlagenes lærebøger over internetsider til digitalt råstof til undervisningen i form af fx videoklip og billeder. Ud over diverse forlag og professionelle producenter nævnes brugerne som drivkraft. Der er tradition for, at dygtige lærere driver udviklingen af læremidler frem som ”lead users”, idet de selv bliver forfattere/producenter. Digitaliseringen af læremidler åbner for helt nye muligheder for løbende at versionere, videreudvikle og udveksle læremidler.

Mere om it

En øget brug af it i undervisningen vil styrke elevernes faglige udbytte og undervisningens kvalitet. Derfor skal it være et fremherskende pædagogisk værktøj, og eleverne skal bruge computeren som et personligt redskab i skolens undervisning. Børn og unge tager hurtigt nye teknologier til sig, og de nye muligheder, som it kan bidrage med i undervisningssammenhæng, har stor betydning for, hvordan skolen vil se ud i fremtiden.

I samarbejde mellem en række kommuner og Undervisningsministeriet er der indhentet forskningsbaseret viden på området gennem en lang række udviklingsprojekter i programmerne It, Medier og Folkeskolen (ITMF) og It I Folkeskolen (ITIF). En rapport fra Danmarks Evalueringsinstitut fra 2009⁴ om anvendelse og perspektiver for it i undervisningen indeholder en række anbefalinger til skoler og kommuner i forbindelse med skolernes anvendelse af it i undervisningen, herunder

- at skolerne med udgangspunkt i de nye Fælles Mål retter opmærksomheden mod det faglige udbytte af at anvende it i undervisningen og mod at udvikle en it-baseret fagdidaktik
- at skolerne ikke begrænser elevernes adgang til internettet, men at skolerne i stedet arbejder målrettet med at sikre, at alle elever har de nødvendige kompetencer i kildekritik og god opførsel på internettet
- at lærerne fokuserer på de læringsmæssige mål for undervisningen og for den enkelte elev, når de anvender træningsprogrammerne
- at it-lokalet udfases på skolerne, og at skolerne i stedet satser på fleksibelt mobilt it-udstyr.
- at de interaktive tavler har potentiale til at være en undervisnings- og læringsressource for både elever og lærere.

Rapporten fremhæver, at skolens ledelse er den afgørende faktor i forhold til at sikre, at it integreres i alle fag og på alle niveauer i skolen. Rapporten anbefaler, at skolernes ledelse prioriterer it og tager ansvaret på sig for at udvikle anvendelsen af it. Det er imidlertid ikke tilstrækkeligt, at skolens ledelse sikrer rammerne for at anvende it. Ledelsen skal også vise interesse for selve anvendelsen og følge aktivt op på god og mindre god anvendelse af it på skolen. Rapporten bemærker, at skolernes ledelse naturligvis bør inddrage centrale ressourcepersoner som fx it-vejlederen, men understreger, at skolens ledelse ikke kan uddelegere ansvaret for it på skolen.

⁴ It i skolen – erfaringer og perspektiver <http://www.eva.dk/projekter/2008/it-i-folkeskolen/projektprodukter/it-i-skolen-erfaringer-og-perspektiver>

I tilknytning til arbejdet med *Fælles Mål 2009* har der været nedsat et ekspertpanel, der har ajourført og genovervejet elevernes it- og mediekompetencer i relation til fagenes trin- og slutmål. Som opfølgning herpå er der udgivet et tværgående hæfte om it- og mediekompetencer i *Fælles Mål 2009*, der tager udgangspunkt i elevernes rolle som brugere af it og medier set i lyset af udviklingen af web 2.0. Her beskrives fire centrale temaer, der overordnet kan bidrage til udvikling af elevernes it- og mediekompetencer gennem undervisning i fagene

- Informationssøgning og –indsamling
- Produktion og formidling
- Analyse
- Kommunikation, videndeling og samarbejde.

Den samlede vejledende tekst, som beskriver mål for it- og mediekompetencer i Fælles Mål fremgår af faghæfte 48 med titlen *It- og mediekompetencer* (Link til hæftet).

Mere om fysiske rammer

Til inspiration for kommunernes arbejde for at give folkeskoler et løft, hvad de fysiske rammer angår, har regeringen i forbindelse med kvalitetsreformen udarbejdet et inspirationsmateriale, der præsenterer en række eksempler på, hvordan folkeskoler i et bredt udsnit af landets kommuner har skabt gode løsninger for indretning, ombygning og nybyggeri. Eksemplerne er beskrevet under følgende overskrifter: Skolefritidsordninger, It og medier som en integreret del af undervisningen, Undervisningsdifferentiering og Idræt, sundhed og trivsel. Eksemplerne findes i publikationen *Inspirationskatalog til renovering og byggeri af daginstitutioner og folkeskoler, Juni 2009*.

<http://www.fm.dk/Publikationer/2009/Renovering%20og%20byggeri%20af%20daginstitutioner%20og%20folkeskoler.aspx>

Mere om lærerrollen

Se Efterord: Alsidig professionel udvikling, s. xx

Elevernes alsidige udvikling ifølge folkeskoleloven

Fra lovbekendtgørelse nr. 593 af 24. juni 2009.

§ 1.

Stk. 1. Folkeskolen skal i samarbejde med forældrene give eleverne kundskaber og færdigheder, der: forbereder dem til videre uddannelse og giver dem lyst til at lære mere, gør dem fortrolige med dansk kultur og historie, giver dem forståelse for andre lande og kulturer, bidrager til deres forståelse for menneskets samspil med naturen og fremmer **den enkelte elevs alsidige udvikling**.

§ 10.

Stk. 4. Undervisningen i de enkelte fag og emner og i tværgående emner og problemstillinger, jf. § 5, stk. 1, skal fremme **elevernes alsidige udvikling**, jf. § 1, stk. 1.

Stk. 5. Undervisningsministeren kan udsende vejledende materiale om beskrivelsen af **elevernes alsidige udvikling**...

§ 40.

Stk. 3. ...Kommunalbestyrelsen skal sikre, at hensynet til undervisningens fremme af **elevernes alsidige udvikling** er tilgodeset gennem beskrivelser i læseplanerne eller på anden hensigtsmæssig måde.

Fokus på beskrivelserne af elevernes alsidige udvikling

Hensigten med at beskrive elevernes alsidige udvikling er at sætte ord på den del af den enkelte skoles virksomhed. Kommunerne vælger selv, hvordan beskrivelserne udformes. Nogle kommuner vælger at arbejde med beskrivelser, der er fælles for alle kommunens skoler, således at denne del af skolernes opgave har et fælles præg i kommunen. Andre steder har man overladt det til skolerne selv at beskrive, hvordan der arbejdes med den alsidige udvikling. Herved kan der på skolen eller i kommunen udvikles en fælles forståelse, der tydeliggør de grundlæggende værdier for alle skolens parter, og den enkelte klasses – det enkelte barns – forældre ved, hvad skolen forventer af dem, og hvad de på deres side kan forvente af skolen.

I en kommune har man valgt:

Beskrivelsen af arbejdet med elevernes alsidige udvikling er udformet efter samme model som målene for fagene med opstilling af trinmål undervejs i skoleforløbet. Efter forudgående høring af skolebestyrelser, faglige organisationer m.fl. vedtog byrådet trinmål efter, 3., 6. og 9./10. klassetrin for børnenes alsidige og sociale udvikling i kommunens skoler inden for seks udvalgte kompetenceområder: Ansvar, Naturlig selvhævdelse, Selvkontrol, Empati, Samarbejdsfærdighed og Fantasi, udfoldelse og aktivitet. Hvert kompetenceområde er nærmere defineret. Om Ansvar hedder det fx: ”Ansvar drejer sig om at vise respekt for egen og andres ejendom og arbejde samt at kunne udføre opgaver. Man udvikler ansvarlighed ved at få medbestemmelse og ved at tage konsekvenser.”

Med dette initiativ har man i kommunalbestyrelsen villet markeret vigtigheden af, at børnenes skoleforløb ikke kun handler om den faglige læring. Det er lige så centralt, at der bliver sat professionelt fokus på at udvikle elevernes fælles værdier, forståelse og gensidige tolerance. I arbejdet med formuleringen af de kommunale trinmål er der set både på folkeskolens formål og på den kommunale skolepolitik. Grundsynspunktet er, at de sociale relationer er afgørende for udviklingen af den

alsidige udvikling. Da skolefritidsordningen er en del af skolen, er indholdet og trinmålene for den alsidige sociale udvikling gældende både for undervisnings- og fritidsdelen. Desuden lægges der i kommunen vægt på, at denne del af skolens arbejde ses i sammenhæng med kommunens målsætning for arbejdet i dagpleje og daginstitutioner i kommunen.

På skolerne drøftes arbejdet med trinmål for børnene alsidige udvikling på forældremøderne, som fast punkt ved teammøder og ved skoleledelsens teamsamtaler med alle skolens team. Endelig er arbejdet med elevernes alsidige sociale udvikling et fast punkt på skolechefens årlige medarbejder-samtaler med de enkelte skoleledere.

På en skole i en anden kommune har man valgt⁵:

Skolens arbejde med elevernes alsidige udvikling er overordnet sammenfattet i tre kompetenceområder: Sociale kompetencer, læringskompetencer og forandringskompetencer. For hvert kompetenceområde er der opstillet en række mål. Under sociale kompetencer hører følgende mål: Kan samarbejde, Kan omgås andre konstruktivt, Kan løse konflikter, Overvinder fiaskoer uden at blive slået ud, Indføling, Kan udskyde impulser/behov, Kan tage ansvar, Selvtillid.

For hvert af målene er udvalgt en række tegn, der tilkendegiver, om eleven er ”på rette vej”. Tegnene er derudover opdelt i tegn for 0.–3. klasse og tegn for 4.–7. klasse. Nedenfor er et udsnit af skolens oversigt over mål og tegn for elevernes læringskompetencer:

Læringskompetencer		
Mål	Tegn 0.-3. klasse	Tegn 4.-7. klasse
Stille spørgsmål	<ul style="list-style-type: none"> • stiller enkle spørgsmål til et givet emne • kan gennemføre simpelt interview af kammerat, lærer, familie eller andre i elevens nærmiljø 	<ul style="list-style-type: none"> • kan forberede og gennemføre interview med relevante spørgsmål til kompetente personer • har kendskab til og kan benytte både fakta- og vurderingsspørgsmål • stiller spørgsmål og ordner disse i emner (udarbejdelse af disposition) og foreslår selv, hvor der kan findes svar
Søge viden	<ul style="list-style-type: none"> • som beskrevet i skolens medieplan 	<ul style="list-style-type: none"> • som beskrevet i skolens medieplan
Disponere tid	<ul style="list-style-type: none"> • kan disponere løsningen af simpel opgave inden for kortere tidsramme (1-2 lektioner) 	<ul style="list-style-type: none"> • overholder tidsfrister • kan selv disponere løsningen af opgave inden for en given tidsramme • kan i samarbejde med lærer disponere løsningen af større opgaver inden for en tidsramme
Strukturere stof	<ul style="list-style-type: none"> • overfører viden og færdigheder fra tidligere forløb 	<ul style="list-style-type: none"> • skelner væsentligt fra uvæsentligt og strukturerer stoffet herudfra • drager paralleller

⁵ Skolen omfatter klassetrinnene børnehaveklasse–7. klasse

Læringskompetencer (fortsat)		
Mål	Tegn 0.-3. klasse	Tegn 4.-7. klasse
Løse problemer	<ul style="list-style-type: none"> • forsøger selv at løse problemer, inden der søges hjælp • søger om hjælp, når et problem ikke kan løses 	<ul style="list-style-type: none"> • løser selv problemer eller søger hjælp til at løse disse • er udholdende/vedholdende i opgaveløsning • kan formulere, hvori et problem består (fx hvad der ikke forstås)
Arbejde målrettet	<ul style="list-style-type: none"> • kan arbejde efter mål sat af læreren • kan arbejde efter mål udarbejde i samarbejde mellem elev og lærer • kan modtage enkle kollektive beskeder og følge dem op med handling 	<ul style="list-style-type: none"> • retter fejl og udeladelser • kan formulere enkle mål og arbejde efter disse • tjekker sit arbejde ved at sammenholde med opgaveformulering/egne mål
Holde sig sit mål for øje	<ul style="list-style-type: none"> • kan arbejde med en aftalt aktivitet over tid 	<ul style="list-style-type: none"> • bliver ved, til arbejdet er færdigt

Skolens konkrete arbejde med kompetenceområdernes mål og tegn finder sted, når skolens medarbejdere

- med udgangspunkt i "Fælles Mål" opstiller faglige og sociale mål for klasserne ved udarbejdelse af årsplaner
- sammen med elever og forældre sætter individuelle mål ved elev- og forældresamtaler
- arbejder med portfolio og logbøger
- i teamet tilrettelægger og gennemfører emne- og projektarbejde i henhold til skolens handleplaner om projektarbejdsformen, pædagogiske servicecenter og it og medier
- tilrettelægger og gennemfører aktiviteter med udgangspunkt i skolens trivselsplan
- tilrettelægger og gennemfører aktiviteter med udgangspunkt i kommunens og skolens SSP-plan
- i klasserne arbejder med *Trin for trin* og *Kort og godt*
- i klassens tid arbejder med løsning af konkrete konflikter og problemstillinger eleverne imellem
- involverer elevrådet i skolens beslutningsprocesser
- samler alle skolens elever til fælles morgensang og andre arrangementer, som involverer alle skolens elever.

Elevernes alsidige udvikling:

Tre overordnede udgangspunkter

Den danske folkeskole har traditionelt været båret af et dobbelt formål, der har kombineret hensyn til faglighed og alsidighed (dannelse). Ganske vist har der altid været forskellige udlægninger af begrebet ”alsidig udvikling” – spændende fra værdiladede og følelsesmæssige til videnskabsforankrede og rationelle udlægninger. Der har imidlertid været bred enighed om alsidig udvikling som et uomgængeligt ideal i skolen. I det følgende er der kort gjort rede for tre overordnede og samvirken- de udgangspunkter for alsidig udvikling, som skolen må forholde sig til. Det drejer sig om:

- Folkeskoleloven
- Pædagogisk-professionelle idealer
- Videnskabelige indsigter.

Folkeskoleloven

Når den enkelte elevs alsidige udvikling er indskrevet i folkeskoleloven, herunder direkte i formålet, kan det ses som udtryk for, at det betragtes som et af samfundets vigtigste idealer.

Dette indebærer samtidig, at faglighed og alsidig udvikling betragtes som gensidige forudsætninger i skolen – ligesom dobbelthederne dannelse og uddannelse, individualitet og fællesskab, forudsigelighed og uforudsigelighed indirekte fremhæves som komplementære forudsætninger for en velfungerende skole og et velfungerende samfund.

Pædagogisk-professionelle idealer

I den pædagogiske verden er der ligeledes en høj grad af enighed om, at hensyn til den enkelte elevs forudsætninger og interesser må prioriteres på linje med samfundets krav og kulturbårne traditioner. Ganske vist er der mange pædagogiske udlægninger af, hvordan mødet mellem individ og omgivelser bør tilrettelægges, men der forekommer at være udbredt enighed om, at det bør ske på gensidigt givende vis.

Ofte er debatten dog blevet polariseret unødigt via spørgsmål som fx:

- om pædagogikken bør tage udgangspunkt i primær eller sekundær motivation
- om pædagogikken bør baseres på lyst eller nødvendighed
- om der bør lægges op til frivillighed eller tvang
- om professionelle i den pædagogiske verden bør have et uformelt eller formelt forhold til børn, unge og studerende
- om man bør prioritere det projektorienterede eller det faglige
- om man bør gå i bredden eller i dybden med stoffet
- om det er bedst at styre bottom-up eller top-down
- om den lærende eller den professionelle bør tage ansvar for læreprocessen

- om pædagogikken bør tilpasses den enkelte eller fællesskabet
- om man bør vægte ”bløde” eller ”hårde” kompetencer
- om det er bedst at have lokal eller central styring
- om man bør have åbent pensum eller kanon
- om man bør prioritere intern eller ekstern evaluering.

Alle disse spørgsmål er af uomgængelig relevans for pædagogikken, men det er blevet stadigt tydeligere, at der i vid udstrækning er tale om komplementære (både-og) relationer mellem disse modsætningspar, der indebærer, at den ene pol på forskellig vis forudsætter og beforder den anden.

Måske skyldes en del af debatten, at pædagogiske dannelsesidealer og videnskabelige indsigter ofte er holdt *for* adskilt – i tråd med idealet om, at det moralske og pædagogiske ”*bør*” og det videnskabelige ”*er*” historisk ofte har optrådt hver for sig. Dette ville i givet fald kunne forklare, hvorfor begrebet ”metodefrihed” undertiden er blevet brugt som argument mod brug af metoder, som videnskabeligt har vist sig at være de bedste.

Ganske vist er det vigtigt ikke at begå såkaldte ”naturalistiske fejlslutninger”, hvor det forudsættes, at hvis noget videnskabeligt er beskrevet på en bestemt måde, bør der iværksættes en pædagogisk foranstaltning, der afspejler dette. Et eksempel på en sådan fejlslutning kunne være: Når piger og drenge nu er født fysisk forskellige, bør de også undervises på forskellige måder. Det er klart, at der er en vis værdi i et sådant udsagn, og at etableringen af periodevis kønsadskilt undervisning kan være en god ide. Men det er også klart, at udsagnet har sin begrænsning, og at det kan bruges som argument for kønsdiskriminering.

I et forsøg på at understøtte kombinerede hensyn til henholdsvis normative ”syn” på pædagogik og læring og videnskabelig ”viden” herom anbefalede en evalueringsgruppe under Danmarks Evalueringsinstitut (2006), at man i kommunerne udarbejder et overordnet lærings*grundlag*, som både omfatter de overordnede politiske ønsker og de relevante videnskabsbaserede referencerammer. Herved sikres en god balance mellem politisk og vidensbaserede ønsker og krav. Følgende model illustrerer ambitionen:

Aspekter af et sammenhængende pædagogisk-professionelt læringsgrundlag
(bearbejdet fra Danmarks Evalueringsinstitut, 2006)

Modellen illustrerer, hvordan en pædagogisk proces tager afsæt i en vurdering af aktuel status og er rettet mod et tydeligt, attraktivt mål. Desuden viser modellen, hvordan denne proces forudsætter hensyn til såvel politisk-demokratiske ønsker som relevant viden for at lykkes.

I forlængelse heraf følger et resumé af nogle grundlæggende videnskabsbaserede indsigter.

Videnskabelige indsigter

I en vis forstand vil alle elever til enhver tid udvikle sig alsidigt alt efter de forudsætninger, de hver især har. Det er dog vigtigt at være opmærksom på, at elevens udvikling både kan befordres og hæmmes af de betingelser, han/hun møder i skolen. Samtidig er der en lang række vilkår, som alle elever vil nyde gavn af, uanset deres unikke forudsætninger. Nogle af de vigtigste videnskabsbaserede forudsætninger for en vellykket, alsidig udvikling for *alle* elever omfatter

- elevens fysiske og psykiske sundhedstilstand
- elevens oplevelse af at have tilstrækkelig kontrol over egen situation i skolen
- elevens oplevelse af lærerne som gode rollemodeller for læring, kreativitet og social ansvarlighed
- elevens oplevelse af engagement i undervisningen
- elevens oplevelse af et meningsfuldt fremtidsperspektiv via undervisningen
- elevens oplevelse af at kunne udfordre og bruge sine intellektuelle styrker (talenter/intelligenser), sine karakterstyrker og sine mest effektive læringsmåder
- elevens oplevelse af inspirerende æstetik i skolen
- elevens oplevelse af, at undervisningen har karakter af en opdagelsesrejse med eleven selv som hovedperson

- elevens oplevelse af at kunne være meningsfuldt bidragende (kreativ/innovativ) i skolen
- elevens oplevelse af både at være en unik person og være en anerkendt del af et socialt forpligtende fællesskab i skolen
- elevens oplevelse af, at skolen giver den enkelte en kombination af positivt medspil og positiv modspil i skolen.

Alle de nævnte forudsætninger kan forventes at virke tredobbelt befordrende på elevens udvikling, idet hver enkelt af dem øger sandsynligheden for,

- at eleven får lyst til at lære mere
- at eleven udnytter sine læringspotentialer
- at eleven får lyst til at bidrage til den større sociale sammenhæng.

Elevernes alsidige udvikling:

Tre konkrete forudsætninger i skolen

For at understøtte såvel de politiske krav som de pædagogisk-professionelle idealer i lyset af videnskabelige indsigter anbefales det, ligesom i det tidligere Faghæfte 24: *Elevernes alsidige personlige udvikling* (Undervisningsministeriet, 2003), at sætte særligt fokus på tre forudsætninger for alsidig udvikling i skolen, nemlig

- elevens lyst til at lære mere
- elevens mulighed for at lære på forskellige måder
- elevens mulighed for at lære sammen med andre.

Nogle af de væsentligste begrundelser herfor er beskrevet i det følgende.

Elevens lyst til at lære mere

For at kunne udvikle sig og lære er det generelt vigtigt at mærke lysten til det, fordi lyst er så grundlæggende en drivkraft. I skolen bør kravene om at lære noget bestemt således ikke betragtes som stående i modsætning til lysten til at lære. Sat på spidsen bør kravene faktisk stimulere elevernes lyst til at honorere dem - på samme måde som i sport, spil, hobbyer og leg, hvor en høj grad af disciplin og fornøjelse ofte går hånd i hånd. Dette ideal er ikke blot relevant, hvad angår tilegnelsen af nyt stof, men også hvad angår hukommelsen. Alle vil være tilbøjelige til at huske stærke, engagerede oplevelser bedre end de tilfælde, hvor oplevelsen var svagere og mindre engageret. Elever bliver dygtigere af at være engagerede og initiativrige i skolen - de får "klæbehjerne". "Lyst til at lære mere" er dermed en første sammenfattende forudsætning for elevernes alsidige udvikling i skolen.

Elevens mulighed for at lære på forskellige måder

I forlængelse af ovenstående bliver det tydeligt, at elevens faglige og personlige kompetencer er gensidige forudsætninger – bl.a. fordi det generelt er en fordel at være en stærk person, hvis man vil nå langt fagligt, og fordi det typisk styrker ens selvopfattelse at være fagligt kompetent. Det er således ikke et valg mellem enten "hårde" eller "bløde" kompetencer, vi står over for i skolen. Det er nødvendigt at betragte disse som to sider af samme sag, hvis eleverne skal kunne klare sig bedre både i folkeskolen og i de efterfølgende uddannelser. Da fagenes trin- og slutmål sætter standarderne for undervisningens indhold i skolen, og da elever har meget forskelligartede forudsætninger, er det nødvendigt at differentiere undervisningen, hvis eleverne skal behandles retfærdigt. At give eleverne mulighed for at lære på forskellige måder bliver dermed en anden sammenfattende forudsætning for elevernes alsidige udvikling i skolen.

Elevens mulighed for at lære sammen med andre

Mennesket er fra første færd dybt afhængigt af andre for at overleve, trives og lære. I skolen er det derfor afgørende, at eleverne har gode sociale relationer – både til hinanden og til de voksne. Ved at

føle sig som del af et større fællesskab vil barnet og den unge blive mere inspireret til læring og finde dybere mening i det. At lære sammen med andre er dermed en tredje sammenfattende forudsætning for elevernes alsidige udvikling i skolen.

I det følgende belyses disse tre forudsætninger nærmere, og der gives konkrete idéer til, hvordan der kan arbejdes med dem i skolen.

Lyst til at lære mere

At have lyst til noget indebærer typisk, at man oplever at have fremadrettet energi, en vis grad af frivillighed og ikke sjældent en oplevelse af mening ved at gøre det. Hvis disse aspekter forekommer samtidigt, kan man også tale om, at den basale lyst til at lære, som barnet er født med, er avanceret til meningsfuldt engagement. Meningsfuldt engagement er således udtryk for, at eleverne er i stand til at formulere meningsfulde projekter og mål samt strategier for at virkeliggøre og evaluere disse.

At have lyst til at lære behøver ikke stå i modsætning til skulle lære noget, som andre har bestemt. Tværtimod vil andres forventninger og krav være udtryk for tillid til, at eleven kan noget. Dette medvirker til, at eleven opbygger selvtillid og mod på at lære nyt. Man kan også forvente, at eleven via kravene vil få en oplevelse af øget mening, fordi de signalerer, at eleven er betydningsfuld og ikke kan undværes i fællesskabet.

Det er en særlig udfordring for eleven at blive god til at forstå og håndtere følelser hensigtsmæssigt, fordi en hvilken som helst lyst til at lære altid vil finde sted i omgivelser, der i et eller andet omfang er tvingende/begrænsende. "Lyst" opstår typisk, fordi man har et behov for noget, dvs. fordi man mangler noget. Læring, kreativitet og livsglæde i bredere betydning forudsætter således en vis grad af mangler/udfordring/modstand/problemer. "Hvo intet vover, intet vinder", lyder det gamle mundheld. Det kan i dag snildt udvides til: "Hvo intet mangler, intet oplever".

Eksempler fra praksis

- **Nysgerrighed og lyst til at lære**

På en skole har man valgt:

- at indrette et værkstedsområde, hvor eleverne får mulighed for at eksperimentere
- at undervisningen tager udgangspunkt i elevernes interesser og dagligdag
- at have skiftende udstillinger af forundringsting i skolens fællesrum - fx dagens ord, ugens digt, månedens billede
- at der på skolens udearealer er indrettet et område, der giver mulighed for at eksperimentere med vand, jord, luft og ild
- at lokalområdets virksomheder, foreninger, institutioner og kulturtilbud inddrages i undervisningen
- at 7. klasse er på virksomhedsbesøg på forældrenes arbejdspladser i efteråret.

- **Håndtering af følelser**

På en skole har man valgt:

- at lægge vægt på, at eleverne fra skolestarten lærer at sætte ord på følelser
- at lægge vægt på, at eleverne i klassens tid har lejlighed til at udtrykke deres oplevelse af egen og kammeraters trivsel
- at forældre, lærere og elever i fællesskab arbejder med at udvikle en omsorgsplan for sorg og krise
- at arbejde med børns vilkår historisk og i verden lige nu
- at eleverne i 5.-8. klasse får mulighed for at sætte ord og billeder på egne og andre børns levilkår i geografi og natur/teknik. Udstillingen "Vi er her også..." vises på det lokale bibliotek
- at udarbejde en handleplan imod mobning, som evalueres og følges op hvert år.

• **Kreativitet**

Kreativitet forstås her som det at kunne få nye ideer, se nye muligheder og kombinere gammel og ny viden. Det kreative kræver kognitive og emotionelle kompetencer og forudsætter både faglig viden og beherskelse af faglige færdigheder.

På en skole har man valgt:

- at eleverne ud over at bidrage til planlægningen af undervisningen også inddrages i planlægningen af forældremøder og skolens fælles arrangementer
- at skolens udearealer er indrettet med områder, hvor der er mange forskellige udfordringer, hvad angår fysisk aktivitet og samarbejde
- at støtte eleverne i at fremstille og formidle produkter og projekter på måder, der taler til flere sanser, fx billeder, drama, digte, musik, opfindelser
- at elevrådet udgiver et skoleblad hver anden måned med bidrag fra alle klasser
- at 5. klasse hvert år laver en sang til skolens fødselsdag
- at have udøvende kunstnere på skolen mindst to gange om året.

• **Innovation**

Innovation forstås her som det at kunne bringe kreativiteten i spil, så den kreative idé omsættes til praktisk værdi for andre. Den innovative proces kræver, at man kan bringe sine idéer og projekter i spil, at man kan ændre og udvikle dem i samspil med andre mennesker og omverdenen og til glæde og værdi for andre. Sammenlignet med det kreative kræver det innovative yderligere sociale og samarbejds-mæssige kompetencer og trækker på erfaringer og oplevelser, som rækker ud over elevernes fælles erfaringsrammer.

På en skole har man valgt:

- at 5. klasserne arbejder tværfagligt i historie, sløjd og natur/teknik med historiske og nutidige lege og legeredskabers udvikling og konstruktion - eleverne udarbejder forslag og modeller til skolens fremtidige udearealer
- at udarbejde konkrete forslag til lokalplanen i form af modeller over anvendelsen/ibrugtagning af en tom grund i nabolaget med fokus på at skabe værdi og anvendelighed for hele områdets beboere
- at udarbejde en plan for etablering af skolehaver i forbindelse med skolens ombygning og nytænkning af fællesarealerne – skolehaverne kan benyttes af lokalområdets beboere
- at arbejde tematisk med genanvendelse af affald og redefinere begrebet gammelt/nyt under temaet ”skrotlab”
- at eleverne er med til at udarbejde løsninger for en grøn og bæredygtig skole, bl. a. med meningsfyldt genanvendelse af skolens affald
- at arbejde med det gennemgående tema ”opfindelser gennem tiderne” i et helt skoleår og på tværs af årgange for at styrke elevernes nysgerrighed og evne til at tænke i nye baner - kulminationen er en science-camp for hele skolen
- at lade elevrådet arbejde med demokratisering af skolen og få flere selvstyrende/regulerende børneområder”, såsom digital avis, affaldssortering, skoleradio
- at arbejde med utopier blandt andet inden for adfærdsregler og en antimobbe-strategi.

Spørgsmål til videre overvejelse om lyst til at lære mere

Hvilke arbejdsformer, aktiviteter, stof- og emnevalg – tilpasset elevernes alder, køn og kulturelle baggrund – kan især vække, styrke og bevare deres nysgerrighed og lyst til at lære?

På hvilke måder kan undervisningen hjælpe eleverne til at erfare og erkende, at nysgerrighed og lyst til at lære er væsentlige forudsætninger for at lære?

Hvilke pædagogiske aktiviteter kan sætte eleverne i stand til aktiv identifikation, brug, forståelse og håndtering af forskellige følelser?

Hvilke former for kommunikation og samvær kan fremme elevernes evne til at håndtere følelser i situationer, der er vanskelige eller konfliktfyldte?

Hvilke initiativer vil skolen tage, så lærerne kan få et reelt kendskab til omfanget af mobning?

Hvilke arbejdsformer, aktiviteter, stof- og emnevalg giver eleverne muligheder for at deltage aktivt i problemløsning, udvikling og nytænkning?

På hvilke måder kan undervisningen støtte eleverne i valg af relevante præsentationsformer, når resultaterne af deres problem- og opgaveløsning skal udtrykkes og formidles?

På hvilke måder kan forskellige fag bidrage til, at eleverne får erfaringer med at formulere læringsmål?

På hvilke måder kan lærersamarbejdet medvirke til, at eleverne møder en bred vifte af evalueringsmetoder?

Mange måder at lære på

Enhver læreproces er unik og har et unikt resultat. Alle elevers læreprocesser er afhængige af deres særlige forudsætninger for at lære og huske. Det betyder, at den enkelte elevs forståelse af egne, individuelle forudsætninger, og hvordan disse bedst bringes i spil, har afgørende betydning for udbyttet af undervisningen. Det betyder samtidig, at planlægning, gennemførelse og evaluering af undervisningen må tage højde for elevernes forskelligheder og skabe mulighed for forskelligartede og differentierede læreprocesser.

En god, differentieret undervisning vil forudsætte, at man bevæger sig ud over den stillesiddende boglighed og aktivt opsøger og udnytter faglig viden fra relevante medier. Teori skal kombineres med praktisk, kropslig aktivitet, og eleverne skal have mulighed for aktivt at opsøge, opleve og skabe æstetiske indtryk og udtryk. Ud over at være attraktive i sig selv kan de forskellige udtryksformer virke direkte befordrende for den mere abstrakte og teoretiske del af undervisningen.

Undervisningsdifferentiering er et bærende princip for tilrettelæggelse af undervisning i folkeskolen, men elever kan også have stort udbytte af at blive undervist på samme måde i visse sammenhænge. Det afgørende kriterium er imidlertid, at den konkrete tilrettelæggelse af undervisningen bidrager til elevernes aktive medleven, herunder at de bevarer lyst til at lære, og at de ikke pacificeres mentalt.

Eksempler fra praksis

- **Mulighed for at opsøge og bearbejde faglig information**

På en skole har man valgt:

- at det pædagogiske servicecenter har åbent i hele skolens åbningstid, så skolens computere med internetadgang er tilgængelige for alle elever
- at etablere en "forældrebank" på skolens intranet med oplysninger om forældrenes videns- og interesseområder, som eleverne kan trække på i forbindelse med emne- og projektarbejder
- at elevernes hjemmeområder er udstyret med faciliteter, der gør det muligt at fremstille konkrete produkter
- at skolen abonnerer på nyhedstjenester, der gør det muligt for eleverne at anvende aktuelle og relevante oplysninger i undervisningen
- at klasserne på skift udstiller på det pædagogiske servicecenter om et spændende naturområde i nærheden, naturen lige nu eller oplevelser fra lejrskolen. Overskriften er: "Der skulle du tage hen".

- **Bevægelse og sundhed**

På en skole har man valgt:

- at have opmærksomhed på fleksibel indretning, så eleverne selv kan vælge arbejdsstillinger
- at frikvartererne er så lange, at der er tid til, at eleverne "kommer i leg"
- at der er tilstrækkelig tid til spisning og samtale om det, der spises
- at udemiljøet rummer mange udfordringer, der inviterer til bevægelse
- at give skolernes motionsdag et indhold og en form, der appellerer bredt til alle elever og lærere.

- **Æstetiske indtryk og udtryk**

På en skole har man valgt:

- at 4. klasse tager på kunstmuseum for at få indtryk og bagefter omsætte det til eget udtryk
- at indgå en aftale med det lokale bibliotek om fast udstilling af elevarbejder
- at deltage i den årlige "Smagens dag", hvor en professionel kok laver mad sammen med 7. klasse
- at der ved nyanskaffelser og bygningsændringer lægges vægt på smukke og funktionelle materialer
- at anskaffe skifterammer og skillevægge, så elevernes produkter gives optimale vilkår for udstilling
- hurtigt at udbedre hærværksgraffiti og skader på bygninger og inventar
- at afsætte ressourcer til at invitere udøvende kunstnere til at medvirke i undervisningen
- at inddrage det lokale kunstmuseum i natur/teknikundervisningen for 4. og 5. klasse. Gennem oplevelser af kunstneres naturbilleder får eleverne skærpet opmærksomheden og inspiration til at udtrykke egne naturoplevelser gennem billeder som grundlag for at sætte ord og naturfaglige begreber på sammenhænge i naturen.

Spørgsmål til videre overvejelse om at lære på mange måder

Hvilken rolle har det pædagogiske servicecenter i denne opgave?

På hvilke måder kan indretning af klasseværelser, faglokaler, gangarealer og væresteder understøtte arbejdsformer, som giver eleverne muligheder for at arbejde selvstændigt med opgaver og projekter?

Hvilke sundhedsfremmende initiativer vil skolen tage, og hvordan inddrages elever og forældre?

Hvordan kan bygninger og udearealer bidrage til at give eleverne sunde vaner?

Hvordan vil skolen inddrage forældrene i dette?

Hvordan inddrager skolen lokalsamfundet?

Hvordan kan rumforståelse og størrelsesbegreber, fx i matematik, i højere grad knyttes til kropslige aktiviteter?

Hvordan tilrettelægges skolens dagligdag med undervisning, pauser og leg, så elevernes sundhed fremmes?

Hvilke bygnings- og indretningsmæssige initiativer kan fremme elevernes muligheder for at nyde og skabe æstetiske indtryk og udtryk?

Hvordan kan kunst og kultur inddrages i forskellige fag?

Lære sammen med andre

Det er nødvendigt at føle sig som en værdsat del af et socialt fællesskab for at kunne trives og udvikles. Der er en direkte sammenhæng mellem graden af anerkendelse og positiv social tilknytning og det udbytte, eleven kan forventes at få af sin skolegang. Det er derfor meget vigtigt, at eleven lærer at indgå i og bidrage aktivt til forskellige sociale fællesskaber. Elevens oplevelse af personlig integritet og frihed til at vælge skal bevares, samtidig med at de forpligtende aspekter af fællesskaberne er velbegrundede og forståelige for eleven. Lykkes dette, har det naturligvis stor værdi i sig selv. Det er også en direkte forberedelse til elevens deltagelse i et samfund med frihed og folkestyre.

At "lære sammen med andre" indebærer ikke nødvendigvis, at eleven er fysisk eller virtuelt sammen med andre. I princippet er det tilstrækkeligt, at eleven identificerer sig med et fællesskab, der kan forventes at få gavn af dét, eleven har lært (sig), eller som eleven kan få konstruktiv kontakt med gennem det individuelt lærte, fx ved en præsentation, udstilling, rapport eller lignende.

Eksempler fra praksis

- **Deltagelse i fællesskaber**

På en skole har man valgt:

- at store elever "adopterer" små elever
- at projekter og andre elevarbejder udstilles og præsenteres på en måde, der fremmer det kvalitative udtryk og synligheden af den enkelte
- at der to gange om året arrangeres emnearbejder på tværs af klasserne
- at inddrage eleverne i arbejdet med en plan for forebyggelse af mobning
- at klasserne har internetkontakt med venskabsklasser
- at skolen har en årlig udflugt med fælles aktiviteter.

- **Samarbejde**

På en skole har man valgt:

- at arbejde systematisk med elevernes skiftende roller i gruppearbejder
- at eleverne på skift er ordstyrere i klassens tid
- at de tre 9. klasser arbejder på tværs af klasserne med projektopgaven
- at klasserne på skift står for månedlige fællesarrangementer

- at 8. klasserne arrangerer orienteringsløb for resten af skolen i forbindelse med sidste skoledag
- at 6. klasserne er ansvarlig for driften af skoleboden.

- **Demokratiske processer**

På en skole har man valgt:

- at elevrådet kommer på kursus for at få indsigt i de processer, der skal drive arbejdet fremad
- at eleverne samles til klyngemøder hver mandag morgen, hvor klasserne skiftes til at stå for programmet, lede mødet og skrive fælles beslutninger ned. Hvis en beslutning kræver kontakt til andre, fx pedel, skolebestyrelse, kommunalbestyrelse, er det den pågældende klasse, der følger beslutningen helt til dørs
- at elevrådet for den mellemste gruppe står for et månedligt arrangement i kantinen. Der er på forhånd tilmelding til spisning. En klasse er udvalgt til at stå for underholdning
- at 2. klasse har en vægavis, hvor eleverne kan skrive/tegne om deres oplevelser med skolen, kammerater og lærere. Skolelederen kommer jævnligt i klassen og taler med eleverne om tavlens indhold
- at skolens tre 9. klasser i fællesskab står for afviklingen af sidste skoledag. Som udgangspunkt skal klassernes meget forskellige ideer og ønsker samarbejdes til én fælles idé, som tager højde for, at dagen skal være vellykket for alle skolens elever
- at to forældre i skolebestyrelsen forbereder og efterbehandler dagsordenen til skolebestyrelsesmøderne sammen med de to elevrepræsentanter
- at 7. og 8. klasse arbejder med udviklingen af lokalsamfundet i tid og rum. I historie og geografi arbejdes der tværfagligt med ændringerne i områdets forskellige funktioner, kort studeres, og der hentes materiale fra det lokale arkiv. Der arbejdes med fremtidsplaner ud fra forskellige opfattelser af "det gode liv", og projektet fremlægges i lighed med lokalplaner til høring bl.a. for skolens andre elever
- at der på skolens intranet er etableret et åbent debatforum for elever, lærere, pædagoger og forældre.

- **Integritet og frihed**

På en skole har man valgt:

- at der i elevplanerne skal være særligt fokus på elevens personlige mål og valg
- at have en inde-/udeordning, hvor eleverne kan vælge, hvor på skolens område, de vil opholde sig i undervisningsfrie perioder
- at tilstræbe, at eleverne selv indlægger pauser, når der arbejdes i grupper og projekter
- at eleverne inddrages i arbejdet med årsplaner for skolen og den enkelte klasse
- at have lange frikvarterer for at give plads til elevernes egne aktiviteter
- at have et princip om "åbne døre", så klasselokaler, pædagogisk servicecenter og faglokaler er tilgængelige hele dagen.

Spørgsmål til videre overvejelse om at lære sammen med andre

Hvilke strukturer, traditioner eller organisationsformer kan understøtte udviklingen af elevernes evne til at indgå i sociale fællesskaber?

Hvordan kan der i undervisningen skabes rammer for både dialog og diskussion, der kan understøtte, at eleverne udvikler evnen til aktivt og meningsfuldt at deltage i fællesskabet?

Hvilke pædagogiske aktiviteter muliggør, at den enkelte elev kan opleve sig selv som leder af en proces?

Hvilke pædagogiske aktiviteter understøtter, at eleverne udvikler evner til at indgå ansvarligt i samarbejde med andre?

Hvilke initiativer vil skolen tage, for at drenge og piger sættes i situationer, der giver kønnene lige muligheder?

Hvilke arbejdsformer og pædagogiske aktiviteter kan undervisningen indeholde, som giver anledning til, at eleverne får erfaringer med at deltage aktivt i demokratiske processer?

Hvordan kan skolens og klassens fælles aktiviteter tilrettelægges, så eleverne inddrages mest muligt?

Hvordan kan der skabes progression i arbejdet med elevernes medbestemmelse, så deres forskellige alder og erfaring tilgodeses?

Hvordan kan undervisningen støtte eleverne i at sætte sig personlige og meningsfulde mål samt i at nå disse mål?

Hvilke pædagogiske aktiviteter styrker elevernes oplevelse af selvtillid og selvværd?

Efterord: Alsidig, professionel udvikling

Alsidig udvikling i skolen indebærer pr. definition menneskelig mangfoldighed, respekt for forskelligheder og ønske om at undgå overdreven standardisering. Realisering af forskellige former for alsidig udvikling er imidlertid kun mulig, hvis der er opbygget et stærkt fælles grundlag. Selvoptagede elever uden respekt for fælles normer vil have meget svært ved at fungere sammen på en skole. Mange forskellige måder at lære på, der forhindrer fælles oplevelser, kan både øge ensomhedsfølelse og stress.

Lysten til at lære, muligheden for at lære på forskellige måder og muligheden for at lære sammen med andre er i sig selv forudsætninger for pædagogisk succes. Men først når de tre perspektiver optræder sammen, får de for alvor pædagogisk værdi.

Endnu bedre er det, hvis perspektiverne ikke er forbeholdt eleverne, men også gælder for de professionelle lærere og pædagoger, som er elevernes vigtigste rollemodeller i skolen!

I en kommune har man valgt:

- at uddanne én eller to lærere på hver skole til at varetage relationsarbejdet blandt alle lærere og pædagoger
- at alle lærere og pædagoger indgår i praksislæringsforløb om samspillet mellem det fysiske rum og pædagogikken med skoler inden for og uden for kommunen i form af jobbytte og ”pædagogisk turisme”
- at etablere en mentorordning for nye lærere
- at det kommunale konsulentkorps ved skolebesøg og kursusvirksomhed støtter lærernes professionelle udvikling gennem observationer af undervisningen og ved rådgivningssamtaler, der giver forslag til undervisningsmidler, organisering af undervisningen og information om nyeste forskningsresultater.

På en skole har man valgt:

- at prioritere læreres og pædagogers mulighed for at få indsigt i hinandens praksis i form af kollegavejledning, aktionslæring og reflekterende team
- faglige fyrtårne, som er koordinatore for fagteam inden for de tre skolefaglige hovedområder: praktiske og musiske fag, humanistiske fag og naturfag.

Spørgsmål til videre overvejelse om alsidig professionel udvikling

Hvordan prioriteres midler til læreres og pædagogers faglige kompetenceudvikling, didaktiske kompetenceudvikling og kompetencer i klasserumsledelse?

Er der fastlagt en procedure for modtagelse af nye lærere – kommunalt og på den enkelte skole?

Er der opbakning til læreres og pædagogers muligheder for jobbytte inden for og på tværs af skoler og kommuner?

Litteratur

På de følgende sider findes en kommenteret liste med eksempler på inspiration fra nyere, relevant forskning og litteratur. Listen, der ikke er udtømmende, er tænkt som en mulighed for at hente inspiration til den lokale debat. Den er samtidig en støtte til udformningen af beskrivelserne af elevernes alsidige udvikling.

Frans Ørsted Andersen beskriver i bogen "Finsk pædagogik" (Dafolo, 2006) en række træk ved den finske skole, som han mener kan bidrage til forståelsen af, hvorfor de finske skoler på mange områder klarer sig udsædvanlig godt. Det er et kuriosum, at Finland med stort set samme skoleværdier, uddannelsesstruktur og samfundsmodel som Danmark klarer sig så markant bedre i internationale undersøgelser - hvad angår såvel elevernes læse- og regnefærdigheder som lighed, dvs. evnen til via uddannelsessystemet at løfte svage samfundsgrupper.

Bent B. Andresen & Hans Henrik Knoop. "Pædagogisk brug af it i folkeskolen." Undervisningsministeriet Forlaget ved Danmarks Pædagogiske Universitet, 2003. Der er meget, som taler for en fortsat styrkelse af den pædagogiske brug af it i grundskolen, både for at understøtte elevernes selvstændige læreprocesser og personlige udvikling og for at understøtte sociale læreprocesser i effektive praksisfællesskaber. Publikationen er blevet til på bestilling af Undervisningsministeriet med henblik på at afdække fordele, utilsigtede konsekvenser og forudsætninger for vellykket integration af it i undervisningen og omstilling til e-læring. Første del omhandler it's betydning for elevens kompetenceudvikling og om brugbarhed af it i pædagogisk praksis i det hele taget. Anden del omhandler viden om, hvordan skolehverdagen bedst kan organiseres for at realisere læringspotentialerne ved at inddrage it. Tredje del fokuserer på formulering og realisering af it-planer som led i skolens kvalitetsudvikling.

Børne- og kulturchefforeningen har udgivet publikationen "Alle børn har ret til trivsel – også de socialt udsatte" (2007), hvormed foreningen ønsker at sætte fokus på de socialt udsatte børn og unge og på den udfordring, det ledelsesmæssigt og professionelt er at yde præcis den støtte, disse børn har behov for. En støtte, der skal sikre, at alle børn og unge uanset baggrund får mulighed for at indgå i et positivt samspil med jævnaldrende og voksne. Det understreges, at langt de fleste børn og unge i Danmark har det godt og hører til blandt de mest selvstændige og velfungerende i Europa, og at de problemer, der opstår i disse børns og unges liv normalt kan løses inden for familiens ramme. Alle børn og unge i Danmark har ressourcer uanset familiebaggrund og opvækstvilkår. Men nogle af dem kræver særlig opmærksomhed og støtte, hvis deres ressourcer skal fastholdes og udvikles.

Danmarks Lærerforenings jubilæumsskrift "Vi lærer for livet – hele livet", Danmarks Lærerforening 1999, giver mange bud på, hvilke kompetenceområder der bør udvikles. **Klaus P. Mortensen** efterlyser de fundamentale kompetencer, der har med vores elementære, fysiske og eksistentielle virkelighed og med denne virkeligheds sociale, kulturelle og historiske overbygninger at gøre. Det er kompetencer, som betinger det meste af, hvad vi foretager os, både i skolens forskellige fag og i den virkelighed udenfor, som skolen er forpligtet på. **Jørgen Husted** taler for livsoplysning, selvudvikling og livsduelighed. **Per Fibæk Laursen** fremhæver, at skolen skal styrke et bredt spektrum af intelligenser, og at de fleste mennesker har styrkeområder. **Kjeld Fredens** siger, at vidensamfundet udfordrer den boglige skole, der for ensidigt udvikler de akademiske og boglige evner på bekostning af de praktiske, følelsesmæssige og sociale evner.

Niels Egelund har redigeret bogen ”Skolestart - udfordringer for daginstitution, skole og fritidsordninger” (Kroghs Forlag, 2007). De senere års fokus på danske børns skolestart er bl.a. et resultat af bestræbelserne på at sikre børnene en god overgang fra børnehave til skole. Som en konsekvens heraf nedsatte regeringen i 2005 et skolestartsudvalg, der kom med en række anbefalinger for den gode skolestart. Bogen er skrevet som inspiration til skoler og forældre, så danske børn sikres en gradvis og så vidt muligt problemfri overgang fra dagtilbud til skole. Bogen bygger på Skolestartsudvalgets netbaserede rapport med bilag og giver mulighed for en uddybende læsning om centrale problemstillinger ved skolegangens begyndelse. Der er endvidere tilstræbt en mere anvendelsesorienteret fremstilling.

Danmarks Evalueringsinstitut. ”Læringsmiljø i folkeskolen (2006). Denne evalueringsrapport belyser og vurderer folkeskolernes arbejde med at etablere og udvikle læringsmiljøer for eleverne. ”Læringsmiljøer” er evalueringens betegnelse for de rammer, som elevernes læring foregår i. Evalueringen ser nærmere på fire fokuspunkter og undersøger, hvad de betyder for læringsmiljøet hver for sig og i et indbyrdes samspil. De fire fokuspunkter er skolernes læringssyn, de fysiske rammer, undervisningens tilrettelæggelse og evalueringskulturen. Det anbefales bl.a., at skolen og kommunen sikrer en god balance mellem de ønsker og krav, der er politisk baserede, og de, der er videnskabsbaserede i deres respektive læringsgrundlag. Det anbefales i forlængelse heraf at anvende begrebet ”læringsgrundlag” frem for ”læringssyn” i skolens hverdag, så holdninger og viden får samme vægt.

Folkeskolen år 2000. Video "Dialogen i undervisningen". En video til lærere, skolebestyrelser samt andre, der er interesserede i at debattere og udvikle metoder og organisationsformer, som tilgodeser den enkelte elevs alsidige udvikling. Videoen giver inspiration til at tilrettelægge undervisningen, så den indebærer udfordringer for den enkelte elev. Den viser eksempler på, hvordan læren i det daglige arbejde kan få indsigt i den enkelte elevs behov og forudsætninger og anvende denne viden, når undervisningen skal tilrettelægges.

FN's Konvention om Barnets Rettigheder www.unhchr.ch/html/menu3/b/k2crc.htm.

I konventionen fremhæves det bl.a., at undervisningen skal sigte på den fulde udfoldelse af barnets personlighed, begavelse samt åndelige og fysiske evner. Barnet skal forberedes til et ansvarligt liv i et frit samfund i anerkendelse af forståelse, fred, tolerance, lighed mellem kønnene og venskab mellem alle folkeslag, etniske, nationale og religiøse grupper og mennesker tilhørende oprindelige folkeslag. Barnet skal udvikle respekt for det fysiske miljø. I den generelle kommentar om konventionens implementering hedder det, at "grundlæggende færdigheder ikke alene omfatter læse- og regnefærdigheder, men også livsfærdigheder ("life skills") som fx evnen til at træffe afbalancerede valg, løse konflikter på en ikke-voldelig måde og udvikle en sund livsstil, gode sociale relationer og ansvarlighed, kritisk sans samt kreative og andre evner, der bibringer børn de nødvendige redskaber til at udnytte deres muligheder."

Sarah-Jayne Blakemore, Uta Frith sammenfatter i bogen ”Den lærende hjerne” (Dansk psykologisk Forlag, 2007) den forskning i hjernens funktion og udvikling, som har relevans for både almen- og specialpædagogikken. Bogen behandler temaer som: Sprogets udvikling, udvikling af basale talbegreber og færdighed i deres anvendelse, hukommelse og opmærksomhed og emotionel udvikling, læsning, at udtrykke sig på skrift og matematik. Desuden relateres dysfunktioner til hjernens funktion og livslang læring relateres til hjernens udvikling og funktioner set i et livsperspektiv. Bo-

gen er først og fremmest en grundbog for praktikere inden for undervisning og uddannelse, der har brug for neuropsykologisk viden om udvikling og læring.

Mariane Hedegaard, Jytte Bang og Niels Egelund har sammen skrevet bogen "Elevens alsidige personlige udvikling - et dialogredskab" (Dansk Psykologisk Forlag, 2007), hvori de tilbyder en metode til evaluering af elevens alsidige, personlige udvikling via konkrete oplevelser i fagene dansk og matematik i 3.-4. klasse og 6.-7. klasse. Det tager ca. 30 minutter at gennemføre evalueringen. Forfatterne mener, at da elevens faglige udvikling sker i et tæt samspil med elevens alsidige personlige udvikling, kan det ene område ikke undgå at influere på det andet. Selve evalueringen gennemføres af klassens dansk- og matematiklærere i henholdsvis 3.-4. klasse og igen i 6.-7. klasse, men det er hensigten, at hele lærerteamet er med i drøftelsen af eleverne og af elevernes svar. Materialet kan anvendes i forbindelse med lærer-elev-samtaler, men det er også meget velegnet som grundlag for skole-hjem-samtaler, såfremt det er aftalt med eleven. Ligeledes vil materialet kunne bruges til at kvalificere elevens elevplan.

Berit Hertz og Frank Iversen har redigeret bogen "Anerkendelse i børnehøjde" (Dansk Psykologisk Forlag, 2004), hvor de og en række kolleger med udgangspunkt i systemisk tænkning beskriver en anerkendende og værdsættende praksis, som inddrager både børn og voksne. Forfatterne demonstrerer, hvordan denne praksis igangsætter forandringsprocesser, som stimulerer læring, skaber lyst og iværksætterånd. Ved at flytte fokus fra fejlfinding til anerkendelse styrkes både børnenes og de voksnes indbyrdes relationer samt deres selvværd og ansvarsfølelse. Bogen giver inspiration og konkrete metoder til alle med tilknytning til skolen: lærere, sundhedsplejersker, PPR-medarbejdere og pædagoger.

Bo Jacobsen, Irene Christiansen og Christina Sand Jespersen beskriver i bogen "Mød eleven - Lærerens vej til demokrati i klassen" (Hans Reitzels Forlag, 2005), hvad det vil sige at arbejde socialpsykologisk med en klasse. Ud over lærerprofessionens rent faglige udfordringer vil man som lærer - ikke mindst nyuddannet lærer - uundgåeligt støde ind i problemstillinger af mere socialpsykologisk karakter. Mødet med eleverne i skolens virkelighed stiller læreren over for en række problemer, som kræver hans/hendes stillingtagen: Han eller hun skal kunne skabe en god arbejdsstemning i klassen, sørge for, at eleverne ikke mobber hinanden, få styr på de vanskelige og sårbare elever, varetage samarbejdet med elevernes forældre samt ikke mindst formå at samle eleverne om det væsentlige i frugtbar fælles fordybelse. Læreren er sat til at løfte en krævende, mangfoldig og betydningsfuld opgave. Hans eller hendes arbejde og samvær med klassen har rækkevidde langt ud over skolens rammer, idet læreren spiller en central rolle som model for eleverne og som formidler af demokratiske omgangsformer og værdier. I bogen behandles en række grundlæggende pædagogiske opgaver, og der gives bud på, hvordan læreren bedst løser de mangfoldige socialpsykologiske udfordringer i skolen.

Spencer Kagan og Jette Stenlev beskriver i bogen "Cooperative Learning - undervisning med samarbejdsstrukturer" (Alinea, 2006), hvorledes det er muligt at lade elever lære sammen på måder, som samtidig indebærer høj faglighed, aktiv deltagelse af samtlige elever, undervisningsdifferentiering, styrkelse af sociale og personlige kompetencer og skabelse af et stimulerende arbejdsmiljø for både elever og lærere. Cooperative Learning kan anvendes i alle skolens fag og i andre sammenhænge, hvor elever, studerende, medarbejdere eller ledere indgår i læreprocesser.

Hans Henrik Knoop og Jørgen Lyhne har redigeret antologien "Et nyt læringslandskab – flow, intelligens og det gode læringsmiljø" (Dansk Psykologisk Forlag, 2005). Den pædagogisk-

psykologiske verden, som arbejder professionelt med børns udvikling og læring, udfordres af nye læringsforståelser, der stiller nye krav om udvikling af ny praksis. Denne antologi præsenterer en række af de centrale forfattere i debatten om denne fornyelse og metodeudvikling, eksempelvis de verdenskendte psykologer Howard Gardner, Mihaly Csikszentmihalyi og Steven Pinker, der er kendte for deres bidrag til intelligensforskning, flowteori og evolutionspsykologi. Bogen henvender sig til lærere, pædagoger, PPR-medarbejdere samt studerende og alle med tilknytning til lærende organisationer og virksomheder.

Ole Lauridsen beskriver i bogen ”Fokus på læring - om læringsstile i dagligdagen professionelt og privat” (Akademisk Forlag, 2009), hvordan vi konstant lærer, både i og uden for den egentlige undervisning, og gør det på forskellige måder, som vi for ofte ved for lidt om. Bogen sætter fokus på læring i dens mange dagligdags perspektiver. Ud fra de amerikanske professorer Rita Dunns og Ken Dunns kendte og gennemprøvede læringsstilsmodel gives der en lang række strategier for, hvordan det enkelte menneske kan lære mest effektivt. Modellen er enkel og håndterlig, og det samme gælder strategierne. Den viden, man opbygger ved at læse bogen, kan bruges, både når man selv skal lære, og når man skal arbejde sammen med andre eller blot omgås andre.

Mel Levine fortæller i bogen ”Hjernen bag lysten til at lære: Neuropædagogik i teori og praksis” (Dansk Psykologisk Forlag, 2004) om børn, som ikke er gearret til at klare de krav, de møder, fx stave korrekt, skrive læseligt, læse hurtigt, indgå i sociale relationer eller opfatte en fælles besked. Når der opstår såkaldte indlæringsvanskeligheder, skyldes det ikke mangel på evner, men at barnet har en læringsstil, der ikke passer med den pågældende opgave. Mel Levine identificerer de mange individuelle måder at lære på og vejleder helt konkret i, hvordan lærere, forældre og andre voksne kan hjælpe det enkelte barn med at finde dets stærke sider og lære det, hvordan man kan forstå og udvikle de områder, der falder svært.

Jørgen Lyhne og Hans Henrik Knoop har redigeret antologien ”Positiv Psykologi – Positiv Pædagogik (Dansk Psykologisk Forlag, 2008). I pædagogikken har vi i et halvt århundrede været optaget af at forstå intellektets og tænkningens betydning for læring. Nu er turen kommet til at sætte fokus på betydningen af den emotionelle og den sociale intelligens. Positiv psykologi sætter fokus på at fremme glæde, trivsel, lykke og det gode liv. Den nyeste psykologiske og pædagogiske forskning har vist, at det kan betale sig at øge brugen af anerkendelse, engagement og tilpas faglig udfordring i såvel skolerne som på arbejdspladserne. I positiv pædagogik rettes fokus mod kunsten at skabe optimale læringsmiljøer, hvor pædagogikkens små mirakler udfolder sig i nærværende og anerkendende læringsrelationer. I bogen præsenteres den positive psykologis grundlæggende teori og de deraf følgende pædagogiske implikationer i forhold til optimale læringsmiljøer, ledelse, undervisning, læring og arbejdsliv. Antologien har bidrag af bl.a. Mihaly Csikszentmihalyi, Martin E.P. Seligman, Ruut Veenhoven, Barbara L. Fredrickson, Daniel T. Gilbert, Daniel Kahneman og Martin Führt, og den henvender sig primært til psykologer, lærere, pædagoger, ledere og studerende.

Det nationale kompetenceregnskab. Hovedrapport.

Undervisningsministeriet, 2005. Publikationen indeholder hovedrapporten om Det nationale kompetenceregnskab. En kort udgave findes i publikationen ”Det nationale kompetenceregnskab – resumé”. Det nationale kompetenceregnskab er et udviklingsprojekt, som viser nye veje til at kortlægge menneskelige ressourcer. I projektet og publikationerne kortlægges 10 nøglekompetencer vedrørende: literacy, læring, selvledelse, kreativitet og innovation, kultur, miljø, sundhed, sociale sammenhænge, kommunikation og demokrati. Alle faktorer, som har betydning for vækst og velfærd. I publikationerne præsenteres også tre temaanalyser, som på områderne for innovation og kompetence i

virksomheder, seniorerne på arbejdsmarkedet samt de kortuddannede belyser kompetencepolitiske problemstillinger.

Sabro-Korsvejskolen i Århus og ANTV har produceret en fin lille video, "Peer-education: Børn hjælper børn", om, hvordan større elever kan hjælpe de mindre med at håndtere konflikter på gode måder. Der er både indslag for elever og for lærere samt en præsentation af baggrundsteori.

Karsten Schnack og Hans Jørgen Kristensen har redigeret bogen "Faglighed og undervisning", Gyldendal 2000. Her inviteres læseren til at overveje problemstillinger, der er fælles for alle fag. Derefter fremlægger og diskuterer forfattere med udgangspunkt i forskellige fag og faggrupper fagspecifikke problemstillinger.

Dion Sommer, Per Schultz Jørgensen & Lars Dencik beskriver og diskuterer i bogen "Familie og børn i en opbrudstid" (Hans Reitzels Forlag, 2008) den moderne families vilkår i en tid under radikal samfundsmæssig forandring. Familiebegrebet behandles ud fra et social- og udviklingspsykologisk perspektiv, og bogen rummer den nyeste forskningsmæssige viden om børnefamiliens vilkår og indre liv i dag.

Fremtidens Børnebyggeri - rum til leg og læring. Århus Kommune (2008). Hvordan kan vi indrette nyskabende og spændende børnemiljøer, der inviterer til leg og læring, og som sætter børnenes og de unges trivsel i centrum? Hvordan skal vi forme fremtidens børnebyggeri og indrette fysiske rammer om vores tilbud til børn og unge ude og inde, så de passer til børnenes behov? De spørgsmål har en tværfaglig tænketank søgt at besvare i denne rapport, der ikke blot vedrører opførelse af nye bygninger til skole-, daginstitutions- og fritidsbrug. Tænketankens overvejelser handler også om, hvordan man kan ombygge, omstrukturere og indrette eksisterende rum, således at rummenes potentiale udnyttes bedre. Link til publikationen:

http://www.aarhuskommune.dk/files/aak/aak/content/filer/borgmesterens_afdeling/jridisk_afdeling/kommune_information/filbilag_til_nyheder_2008/Fremtidens_bxrnebyggeri.pdf

Danmarks Evaluerings institut. Rapporten "Alsidig udvikling i folkeskolen" (2009) gør rede for en undersøgelse om kommuners og skolars forståelse af og arbejde med elevernes alsidige udvikling. Undersøgelsen, der bygger på casestudier i seks kommuner, viser først og fremmest, at begreber og sprogbrug, der anvendes af lærere og skoleledere i omtalen af arbejdet med den alsidige udvikling er upræcis og diffus. Rapporten understreger skoleledelsens ansvar og betydning for, at arbejdet med elevernes alsidige udvikling står centralt i den daglige undervisning, således at der er sammenhæng mellem lærernes mål og intentioner og deres faktiske handlinger i den daglige undervisning. Link til publikationen:

<http://www.eva.dk/projekter/2008/undersogelse-af-elevens-alsidige-udvikling/rapport/alsidig-udvikling>